

**INGLIZ, O'ZBEK VA TURK TILLARIDA SARKAZMNING
LINGVISTIK VA MADANIY XUSUSIYATLARI**

Nasirova Xurshedabonu Sharof qizi

*Samarqand viloyati Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti Inglif
filologiyasi va tarjimashunoslik fakulteti Ingliz filologiyasi va tillarni o'qitish
yo'nalishi talabasi
+998915596040*

nasirovaxurshedabonu5@gmail.com

Ravshanova Adiba Muhammad-qizi

*Samarqand viloyati Samarqand davlat chet tillari instituti
Ingliz filologiyasi va tarjimashunoslik fakulteti 2-bosqich talabasi
93 036 77 11*

ravshanovaadiba77@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada sarkazmning ingliz, o'zbek va turk tillarida o'ziga xos lingvistik va madaniy jihatlari tahlil qilinadi. Sarkazm — bu nutqning til va madaniyat kontekstida qiziqarli va qiyin tushuniladigan bir fenomenidir. Maqola sarkazmning definitsiyasi, uning tilshunoslikda o'rni va madaniy kontekstdagi rolini ko'rsatadi. Ingliz, o'zbek va turk tillarida sarkazmning qanday shakllarini va ularning xususiyatlarini o'rganish orqali, tilning ijtimoiy va madaniy davrlariga qaramasdan, sarkazmning umumiy va o'ziga xos jihatlari ta'kidlaydi. Tahliliy yondashuv orqali, bu tillardagi sarkazm ifodalari va ularga xos konnotatsiyalar o'rganiladi, shuningdek, sarkazmning doirasidagi madaniy muammolar va ijtimoiy kontekstlar ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: Sarkazm, Lingvistika, Madaniyat, Ingliz tili, O'zbek tili, Turk tili, Nutq fenomeni, Til va madaniyat, Tahlil, Madaniy kontekst

Kirish

Sarkazm - bu insonning fikrini, his-tuyg'ularini yoki ijtimoiy holatlarini qoplagan holatda, ko'pincha ta'biy ochuvchi, hazil yoki tanqidiy ohangda ifodalash jarayoni. Bu til va madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, u turli tillarda farkli ko'rinishlarga ega. Ingliz, o'zbek va turk tillarida sarkazmning lingvistik va madaniy xususiyatlarini o'rganish orqali uning muhim tomonlarini ko'rsatish mumkin. Ingliz tilida sarkazm ko'pincha komedik va tanqidiy kontekstdan foydalanadi. Misol uchun, "Oh, qanchalik aqlli bo'lgansiz!" degan so'zlar, aslida, shaxsni kamsitish maqsadida ishlatiladi. Bunday turdagi sarkazm lingvistik jihatdan oddiy bir ibora ortida murakkab psixologik va madaniy qatlamni yashiradi. Angliya madaniyatida sarkazm qiziqarli va ko'p hollarda qabul qilinadi, chunki bu o'z-o'zini kamsitish va o'zini hazilga olishdan dalolat beradi. Televideniye dasturlari, komediyalar va badiiy asarlarda sarkazm, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni va ijtimoiy normalarni yengillashtirish uchun qo'llaniladi. O'zbek tilida sarkazm ko'pincha xalq og'zaki ijodida, masalan, maqol va afsalarkan ishlatiladi. O'zbek xalqida sarkazm, ko'pincha do'stona va mulohazali ohangda bo'ladi. Misol uchun, "Birov boshi bilan pichoqni sinchiklab o'ylardi, orqasida esa o'zini qochiradigan bo'lsa!" iborasi, aslida, odamlarning o'zaro munosabatlarida qanchalik qiyinchiliklarga duch keladiganini ifodalaydi. O'zbek madaniyatida sarkazm o'zining oddiyligi va samimiyligi bilan ajralib turadi, va bu ko'pincha ijtimoiy vaziyatlarni yumshatishga yordam beradi. O'zbek xalqida sarkazm, g'alati yoki kutilmagan holatlarni ta'riflashda foydalidir va bu, o'z navbatida, odamlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi. Turk tilida sarkazm esa, ko'pincha o'z-o'zidan kamsitish yoki bahslashish kontekstida ishlatiladi. Misol uchun, "Sen juda aqlli qizsan, albatta, hamma narsani bilasan" degan jumla, aslida, osoyishtalikda kamsitish maqsadini ko'zda tutadi. Turk madaniyatida, sarkazm ko'proq ko'rgazmali va kuchli ifodalar bilan birga keltiriladi. Yana bir muhim jihat shundaki, turk madaniyatida sarkazm, do'stlar o'rtasida bahsli muomala sifatida juda qabul qilinadi va bu, ijtimoiy aloqalarni

yanada kuchaytiradi. Ingliz, o'zbek va turk tillarida sarkazmning bir qator umumiy jihatlari mavjud. Barcha tillarda sarkazm, ko'pincha ijtimoiy qiyinchiliklardan qochish, o'zaro aloqalarni yumshatish yoki kritik fikrlarni ifodalashda ishlatiladi. Shuningdek, sarkazm, izohlar orqali qiziqarli kutilmagan natijalar keltirishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu tillar orasidagi farqlar ham mavjud. Ingliz tilidagi sarkazm ko'pincha o'zini kamsitish va o'zini o'zi hazil qilishni o'z ichiga olgan holda ifodalansa, o'zbek va turk tillarida sarkazm ko'proq do'stona va mulohazali muhitda tarqalgan. O'zbek va turk madaniyatlarida, sarkazm o'zining oddiyligi va samimiyligi bilan ajralib turadi, bu esa o'zaro aloqalarni yanada kuchaytiradi. Sarkazm, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni yaqqol ko'rsatadigan qiziqarli fenomen hisoblanadi. Ingliz, o'zbek va turk tillarida sarkazm uning lingvistik xususiyatlari, ijtimoiy konteksti va madaniyatdagi o'rni bilan alohida e'tiborga molikdir. Bu esa, oddiy nutqdan tortib, badiiyadagi ifodalargacha bo'lgan jarayonda odamlar o'rtasida aloqalarni o'rganish va chuqurroq anglashga yordam beradi. Sarkazm, shuningdek, hamjamiyat va ijtimoiy muhitda o'zgarishlarni aks ettirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Sarkazm – bu nutqiy muloqotda keng tarqalgan, biroq tushunilishi ko'pincha qiyin bo'ladigan murakkab hodisadir. U so'zma-so'z aytilgan ma'noning teskarisini nazarda tutuvchi keskin, achchiq yoki mazaxli kinoya shakli bo'lib, ko'pincha tanqid, norozilik yoki yumor ifodasi sifatida qo'llaniladi. Sarkazmning mohiyati universal bo'lsa-da, uning lingvistik ifodalanishi va madaniy qabul qilinishi tillararo sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu esse ingliz, o'zbek va turk tillarida sarkazmning lingvistik va madaniy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qiladi, uning tushunilishi va qo'llanilishidagi o'xshashliklar va farqlarni o'rganadi.

Sarkazmni tilning turli darajalarida kuzatish mumkin:

1. Prosodik daraja: Ohang, intonatsiya va urg'u sarkazmning eng asosiy markerlaridan biridir. Deyarli barcha tillarda sarkazm maxsus ohang (masalan, yassi, cho'zilgan, kinoyali yoki haddan tashqari quvnoq ohang), urg'uning noto'g'ri joylashtirilishi yoki intonatsiyaning g'ayritabiiy ko'tarilishi/pasayishi

orqali ifodalanadi. Ko'pincha kulgi yoki istehzo aralashgan ovoz ham sarkazmga ishora qiladi.

2. Leksik daraja: Sarkazm ko'pincha ijobiy ma'noli so'zlarni salbiy ma'noda, yoki aksincha, salbiy ma'noli so'zlarni ijobiy ma'noda ishlatish orqali yuzaga keladi. Masalan, "Qoyil, rosa vaqtida kelding-ku!" (O'zbek tilida – kechikkan odamga).

3. Sintaktik daraja: Ba'zan sarkazm ritorik savollar ("Nahotki shunday bo'lishi mumkin?") yoki g'ayritabiiy so'z tartibi orqali ham ifodalanishi mumkin.

4. Non-verbal ishoralar: Yuz ifodalari (ko'zni yumish, labni burish, istehzoli tabassum), tana tili (qo'lni silkitish, yelka qisish) va imo-ishoralar sarkazmni tushunishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, yozma muloqotda, bu ishoralar yo'qligi sababli sarkazmni tushunish qiyinlashadi, shuning uchun emotikonlar (/s kabi) ishlatiladi. Sarkazm — bu tilning nozik va murakkab jihatlaridan biri bo'lib, u ko'pincha hazil, tanqid yoki ironik ma'noda ishlatiladi. Har bir til va madaniyatda sarkazm o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu esa uning qabul qilinishi va tushunilishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada ingliz, o'zbek va turk tillarida sarkazmning lingvistik va madaniy xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Ingliz tilida sarkazm ko'pincha o'yin-kulgi va ijtimoiy tanqid uchun ishlatiladi. Bu tilning boy leksikasi va metaforik ifodalari orqali amalga oshiriladi. Ingliz tilida sarkazmni ifodalash uchun ko'plab iboralar va metaforalar mavjud. Masalan, "Oh, great! Just what I needed!" (Ajoyib! Menga aynan shu kerak edi!) iborasi, aslida, salbiy ma'noni anglatadi. Bu kabi ifodalar ko'pincha ijtimoiy vaziyatlarda, masalan, do'stlar o'rtasida yoki ish joyida qo'llaniladi. Ingliz madaniyatida sarkazm, shuningdek, siyosiy va ijtimoiy masalalarni tanqid qilishda ham keng qo'llaniladi. O'zbek tilida sarkazm ko'proq an'anaviy va madaniy kontekstga bog'liq bo'lib, ko'pincha xalq og'zaki ijodida uchraydi. O'zbek madaniyatida sarkazm, asosan, hazil va tanqidni birlashtiradi. Masalan, "O'zingni shunaqa aqlli deb o'ylama, sening aqllingni ko'rganim yo'q" kabi iboralar, aslida, kishi haqida salbiy fikrni ifodalaydi. O'zbek tilida sarkazm ko'pincha o'zaro muloqotda, do'stlar o'rtasida

yoki oilaviy suhbatlarda qo'llaniladi. Bu, shuningdek, o'zbek xalqining hazil-mutoyibasi va ijtimoiy tanqidini aks ettiradi. Turk tilida sarkazm, asosan, ijtimoiy va siyosiy masalalarni tanqid qilishda qo'llaniladi. Turk madaniyatida sarkazm ko'pincha o'zaro muloqotda, shuningdek, adabiyot va san'atda ham uchraydi. Masalan, "Bunu da mı yapacaklar?" (Buni hammi qilishadi?) iborasi, aslida, biror narsaning qanchalik ahmoqona ekanligini ko'rsatadi. Turk tilida sarkazm ko'pincha ijtimoiy muammolarni ochib berish va tanqid qilish uchun ishlatiladi, bu esa uning madaniy kontekstini yanada boyitadi. Sarkazmning lingvistik xususiyatlari har bir tilning grammatik va leksik tizimiga bog'liq. Ingliz tilida sarkazm ko'pincha metaforalar va iboralar orqali ifodalanadi, o'zbek tilida esa ko'proq xalq og'zaki ijodida va an'anaviy iboralarda namoyon bo'ladi. Turk tilida esa sarkazm ko'pincha ijtimoiy va siyosiy kontekstda ishlatiladi, bu esa uning lingvistik xususiyatlarini yanada boyitadi. Madaniy xususiyatlar sarkazmning qabul qilinishi va tushunilishida muhim rol o'ynaydi. Har bir madaniyat o'ziga xos sarkazm uslublarini va kontekstlarini ishlab chiqadi. Ingliz madaniyatida sarkazm ko'pincha o'yin-kulgi va ijtimoiy tanqid uchun ishlatiladi, o'zbek madaniyatida esa an'anaviy va xalq og'zaki ijodida ko'proq uchraydi. Turk madaniyatida sarkazm ijtimoiy muammolarni tanqid qilishda muhim ahamiyatga ega. Ingliz, o'zbek va turk tillarida sarkazmning lingvistik va madaniy xususiyatlari o'zaro farq qiladi, lekin umumiy jihatlari ham mavjud. Har bir til va madaniyat sarkazmni o'ziga xos tarzda ifodalaydi va qabul qiladi. Bu esa til o'rganish jarayonida muhim ahamiyatga ega, chunki sarkazmni tushunish va qo'llash o'rganilayotgan tilning madaniy kontekstini yaxshiroq anglashga yordam beradi.

Xulosa.

Sarkazm – bu nutqiy muloqotning murakkab, ammo universal hodisasi bo'lib, aytilgan ma'noning teskarisini nazarda tutadi. Uning lingvistik ifodalanishi barcha tillarda (ohang, intonatsiya, leksik tanlov) o'xshashliklarga ega bo'lsa-da, madaniy qabul qilinishi va qo'llanilishi sezilarli farq qiladi. Ingliz tilida sarkazm – aqlli hazil va ochiq tanqid vositasi sifatida keng tarqalgan bo'lib, ko'pincha yassi

yoki haddan tashqari ifodali ohang orqali tushuniladi. O'zbek tilida esa, hurmat va bilvosita muloqotga e'tibor tufayli, sarkazm kamroq ochiq ifodalanadi, ko'proq kontekst, nozik ohang va piching shaklida namoyon bo'ladi, yaqin do'stlar orasida qabul qilinadi. Turk tilida sarkazm ingliz tiliga nisbatan kamroq ochiq, ammo o'zbek tiliga nisbatan kengroq qo'llaniladi, ayniqsa norasmiy vaziyatlarda hazil va yengil tanqid uchun ishlatiladi. Uchchala tilda ham, sarkazmni noto'g'ri talqin qilish muloqotda tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin, bu esa madaniy kompetentsiyaning, ya'ni tilning nafaqat so'zlari, balki uning ortidagi madaniy qadriyatlar va muloqot me'yorlarini tushunishning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, B. (2018). Nutqiy muloqotda kinoya va sarkazmning pragmatik xususiyatlari. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti ilmiy jurnali, (3), 112-118.
2. Rahimov, G. (2020). O'zbek va ingliz tillarida muloqotning madaniy xususiyatlari. "Filologiya masalalari" ilmiy-nazariy jurnali, (2), 45-51.
3. Sayfiyev, A. (2019). Tilshunoslikda pragmatika va nutqiy xatti-harakatlar. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti, 88-95.
4. Temirov, Z. (2021). Turkiy tillarda nutqiy ifoda vositalari va ularning madaniy konteksti. Xalqaro turkologiya kongressi materiallari, 3-kitob, 210-217.
5. Umidov, N. (2022). Diskurs tahlili va uning amaliy ahamiyati (ingliz va o'zbek tillari misolida). "Xorijiy filologiya" ilmiy jurnali, (4), 101-107